

УДК 37.016:811.161.1-054.6

Ніколаєнко В.В.*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВТОРИННОЇ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ

Стаття розкриває проблему формування вторинної мовної особистості в умовах немовного вишу. Основна увага приділяється аналізу понять «мовна особистість», і «вторинна мовна особистість». Важливим компонентом навчання студентів-іноземців вважається залучення до мовної картини світу її носіїв. Автором статті запропоновано підхід до навчання російської мови як іноземної, зорієнтований на формування полікультурної мовної особистості. Відзначається, що критерії сформованості такої особистості ще не знайшли достатнього висвітлення в комплексних дослідженнях у сфері іншомовної професійної комунікації. У статті також окреслено основні параметри вторинної мовної професійної особистості.

Ключові слова: мовна особистість, міжкультурна комунікація, іншомовна професійна комунікація, вторинна мовна особистість, параметри вторинної мовної професійної особистості.

Антропоцентричний підхід у лінгвістичних дослідженнях останніх років здобув міцні позиції в науковому співтоваристві. Мова вивчається з точки зору її значущості для людини, здатності мовних структур відображати внутрішній світ індивіда, бути засобом впливу на поведінку людини та формування її світогляду.

Мовна особистість стала об'єктом уваги лінгводидактики та методики навчання іноземних мов лише останніми роками у зв'язку зі зміною парадигми та ідеології лінгвістичних досліджень. Лінгвістика, як відомо, завжди мала за об'єкт дослідження мову, яка є одночасно і предметом навчання на заняттях з іноземної мови. Звернення останніми роками лінгвістів до мовної особистості як людини, яка розглядається з точки зору її готовності до здійснення мовних дій, зумовило перегляд методологічних основ навчання іноземних мов.

Актуальність дослідження визначається необхідністю підвищення якості професійної підготовки іноземних студентів з російської мови за професійним спрямуванням шляхом окреслення параметрів формування вторинної мовної особистості, що передбачає володіння російською мовою на комунікативно достатньому рівні і вміння сприймати навколишнє середовище через призму картини світу представників іншомовного соціуму. Окреслення вищезазначених параметрів щодо іноземних студентів немовних вишів і є метою нашої статті. Реалізація мети досягається постановкою таких завдань: 1) проаналізувати поняття «мовна особистість» та «вторинна мовна особистість»; 2) обґрунтувати актуальність цільової установки на формування вторинної мовної особистості; 3) визначити параметри вторинної мовної професійної особистості.

Серед сучасних досліджень, присвячених проблемі мовної особистості, можна відзначити такі основні напрямки: 1) розробка моделі мовної особистості (Ю. Караулова, Г. Богина, С. Воркачова); 2) виокремлення мовної і мовленнєвої особистості (Л. Клубкова, Ю. Прохоров); 3) психолінгвістичний аналіз мовної особистості студентів (О. Лавриненко); 4) виділення соціолінгвістичного та психологічного підтипів – мовна особистість дитини, інтелігента, жителя села, ведучого і т.ін. (А. Захарова, Л. Крисін, Г. Беспамятнова); 5) мовна особистість у сучасному соціальному просторі (Л. Засекіна); 6) розгляд мовної особистості як носія національної мови та культури (Н. Уфимцева, Н. Чулкіна, В. Богуславський);

* © Ніколаєнко В.В.*

7) співставлення мовної особистості західної і східної культур (Т. Снитко); 8) вплив середовища на формування національно свідомої мовної особистості (І. Хом'як); 9) національно-мовна особистість (О. Біляєв); 10) національно свідомо україномовна особистість (Л. Мацько, С. Єрмоленко); 11) формування мовної особистості на основі лінгвістичного аналізу художніх текстів (М. Плющ); 12) вторинна мовна особистість (Н. Гальскова, І. Халеева); 13) технології формування мовної особистості (Л. Варзацька, Н. Подранецька) та ін.

У процесі оволодіння системою засобів професійно-орієнтованої комунікації фахівець формується як «вторинна» мовна особистість, як людина, що володіє професійно усвідомленою «іншомовною свідомістю». Формування професійно орієнтованої іншомовної свідомості – вторинної мовної особистості – має здійснюватися за логікою системного освоєння засобів міжкультурної комунікації в ході цілісного становлення і розвитку професійної діяльності.

Повнота й узагальненість способів міжкультурної комунікації реалізується через зіставлення «предметних» значень та їх диференціювання як усередині досліджуваної мови, так і між явищами рідної та досліджуваної іноземної мов, орієнтованих на виявлення власне «лінгвістичних» значень, прихованих за його формальними структурами. Зіставлення і диференціювання досліджуваних явищ у процесі вивчення іноземної мови передбачає «переусвідомлення» (тобто усвідомлене засвоєння того, як той же самий «предметний» зміст «усвідомлюється» носіями мови.

Ми солідарні з дослідниками Н. Гальсковою та Н. Гез, які стверджують, що вихід на міжкультурну професійну комунікацію забезпечується завдяки розвитку рис вторинної мовної професійної особистості [1].

Незважаючи на дискусії щодо правомірності виділення теорії вторинної мовної особистості із загальної теорії мовної особистості (Г. Богін, А. Леонтьєв, Ю. Караулов та ін.), ми вважаємо формування вторинної мовної особистості не просто метою іншомовної підготовки, як це стверджує більшість дослідників, а й критерієм ефективності системи російськомовної підготовки іноземних студентів в нашій країні. Виходячи з цього, ми приєднуємося до точки зору дослідників, що висувають як пріоритетне завдання формування вторинної мовної особистості в умовах вищого освітнього закладу (М. Євдокимова, А. Мареничів, Н. Хомякова та ін.). В умовах негуманітарного вишу, декларуючи мету формування вторинної мовної професійної особистості, ми повинні враховувати і сьогоденні реалії. Сьогодні, як нам здається, ми можемо говорити навіть не про основи, а лише про формування рис такої особистості, тобто майбутнього фахівця, який володів би професією і російською мовою як іноземною і міг би спілкуватися в міжкультурному, мультилінгвальному просторі, зокрема і професійному.

У зв'язку з цим вважаємо за доцільне більш детально розглянути категорії «мовна особистість» і «вторинна мовна особистість», щоб визначитися з ознаками вторинної мовної професійної особистості.

Під мовною особистістю Ю. Караулов, якому належить пріоритет у створенні теорії мовної особистості, розуміє «сукупність здібностей і характеристик людини, що зумовляють створення і сприйняття нею текстів, що розрізняються за: а) ступенем структурно-мовної складності; б) глибиною і точністю відображення дійсності; в) певною цільовою спрямованістю» [4].

Вторинна мовна особистість визначається і як сукупність здібностей людини до іншомовного спілкування на міжкультурному рівні, під якою розуміють адекватну взаємодію з представниками інших культур [1, с. 46].

Цікавим для нашого дослідження виявилось визначення вторинної мовної особистості, запропоноване А. Плеховим. Під такою він розуміє комунікативно-

активний суб'єкт, здатний тією чи іншою мірою пізнавати, описувати, оцінювати, перетворювати навколишню дійсність і брати участь у спілкуванні з іншими людьми засобами іноземної мови в іншомовній мовленнєвій діяльності [6, с. 3]. Це визначення відповідає нашим цілям, оскільки для нас важливим є не просто поняття «вторинна мовна особистість», а мовна особистість, що володіє професійною інформацією, зокрема в галузі економіки та бізнесу.

Дослідження ознак та особливостей вторинної мовної професійної особистості студента нам здається актуальним, оскільки майбутній фахівець будь-якої професійної сфери розглядається в сучасній системі освіти як стратегічний орієнтир, як основна мета і результат іншомовної підготовки у вищій школі.

Професійна мовна особистість активно досліджується в останні десятиліття як у вітчизняному, так і зарубіжному мовознавстві. Вивчаються мовні особистості фахівця в галузі фізичної культури і спорту (Н. Валітова), музиканта (Є. Азначеева), фахівця немовного вишу (Є. Кудрявцева), перекладача (О. Бушев), лікаря (Е. Акаєва), філолога (О. Ворожбитова, Л. Мацько, Є. Голобородько), бізнесмена (А. Седих).

Ми поділяємо думку Є. Кудрявцевої про те, що «мовна особистість фахівця являє собою потенційну здатність комунікантів реалізувати обмін професійною інформацією іноземною мовою в усній і письмовій формах, самостійно здійснювати пошук, накопичення і розширення обсягу професійно значущих знань у процесі природного (прямого та опосередкованого) спілкування з носіями мови» [5, с. 215].

Поняття «вторинна мовна професійна особистість» використовується нами, насамперед у кореляції з основною діяльністю індивіда в рамках використання російської мови як іноземної для досягнення професійних цілей. Безпосереднім актуалізатором мовної особистості іноземного студента постає економічний дискурс.

Дослідження в цій сфері здійснюються в контексті різних підходів і напрямків. Переважна їх більшість так чи інакше пов'язана з проблемами оволодіння другою мовою та її використанням у міжкультурній комунікації або професійній діяльності. Однак досліджень, які розкривають психологічні передумови розвитку вторинної іншомовної професійної особистості, умови, за яких відбувається найбільш ефективне формування і розвиток її психологічних структур і т. ін., на жаль, небагато. Як показує аналіз, розробка уявлень про вторинну професійну особистість фахівця у сфері іноземних мов реалізується переважно на лінгвістичному і філологічному рівнях, а також у сфері методики навчання іноземних мов. Тому нашу увагу в цьому плані привернула робота А. Плехова, хоча вона й присвячена дослідженню умов розвитку вторинної мовної особистості викладача-лінгвіста. Варто зауважити, що робіт, в яких досліджується розвиток такої особистості в немовному вищому навчальному закладі, явно недостатньо. Такі дослідження необхідні, оскільки формування особистості відбувається спочатку в комунікативному просторі рідного мовного середовища. Коли ж особистість потрапляє до іншомовного середовища, в чужу культуру, з нею відбуваються зміни. Очевидно, що знання, навички та вміння, сформовані на основі рідної мови і культури, не завжди відповідають іноземній культурі та іноземній мові, що робить неможливою повну реалізацію особистості в чужому середовищі.

Звідси висновок, що мовна особистість – єдина система, що вторинна мовна особистість не може існувати окремо від первинної, що вона впливає і на структуру первинної мовної особистості. Це підтверджується й аналізом досліджень у галузі лінгводидактики, психології, педагогіки, соціолінгвістики і т.ін. На нашу думку, є досить важливим зауваження К. Хитрик, що в основі підходу до проблеми вторинної мовної професійної особистості має бути теза про принципово єдину побудову та функціонування соціально-психологічної, мовної та вторинної мовної особистості [9]. Однак принципи, способи формування вторинної мовної професійної особистості,

основні критерії її сформованості ще не знайшли належного освітлення в комплексних, системних дослідженнях, незважаючи на численні роботи в сфері іншомовної професійної комунікації.

У межах нашої статті ми спробуємо окреслити параметри вторинної мовної професійної особистості в умовах немовного вищого навчального закладу. У цьому разі як опорне приймаємо визначення О. Голованової, в якому професійна особистість трактується як сукупність інтелектуальних, соціально-культурних і морально-вольових якостей, сформованих в особливому професійно-культурному середовищі, що знаходять відображення у свідомості, поведінці та діяльності особистості. За її діями, вчинками, ставленням до інших людей проглядається комплекс властивих особистості, а отже, і відповідній професійній субкультурі ідей, цінностей, поглядів, потреб, інтересів і моральних переконань [2, с. 263].

Що ж стосується вторинної мовної професійної особистості, у нашому випадку – особистості економіста та менеджера, то на її параметри, на нашу думку, впливають зокрема екстралінгвістичні фактори – професійне середовище, характер і функції економічної діяльності, соціальний фон (соціальні умови діяльності). Професійна мовна особистість розкривається у своїй мовній діяльності відповідно до специфіки професійної діяльності, її цілей і завдань. Тобто йдеться про професійне спілкування. За Г. Євдокимовою, під професійним спілкуванням ми розуміємо такий його різновид, який будучи основною умовою існування міжнародного професійного співтовариства та інтеграції в нього молодих поколінь, спрямований передусім на обмін професійно значущою інформацією, що підлягає трансформації, збереженню і відтворенню. При цьому в процесі обміну важливу роль відіграє взаєморозуміння між партнерами по спілкуванню – представниками різних професійних співтовариств [3]. З цього визначення випливає, що інформаційна функція спілкування сприяє пізнанню особистістю специфіки професійної спільноти, його адаптації в ньому, готовності реалізувати знання в професійному колі.

Усе зазначене вище дає нам можливість окреслити основні параметри фахівця як вторинної професійної мовної особистості, а саме: здатність до перебудови мовної свідомості, глобального її розширення, перегляду звичайних схем і стереотипів; оволодіння глобальною картиною світу, що дозволяє фахівцеві зрозуміти нову для нього соціальну дійсність. Звідси – зміна норм соціальної поведінки, можливо навіть певна перебудова системи цінностей; знання культурологічних особливостей (норм мовного етикету, зокрема професійного, базових елементів поведінки, властивих тій чи іншій культурі, наприклад, відстані, на якій потрібно триматися один від одного при розмові, мімічні, жестикуляційні та інші кінематичні зразки тощо); розуміння культурних відмінностей, толерантне сприйняття іншої системи цінностей; володіння виробничою культурою в своїй конкретній сфері діяльності; вміння здійснювати соціально орієнтоване формальне спілкування (науково-технічна документація, статті, нормативні документи, функціональна та інформаційна підготовка проектів, рішень і т.ін.) і особистісно орієнтоване неформальне спілкування: усне спілкування у формі бесід на професійно значущі теми, виступи на нарадах, телефонні переговори, письмова переписка фахівців і т. д.; уміння знаходити і добувати професійно значущу інформацію, обробляти її, аналізувати, синтезувати, інтерпретувати, передавати і т.ін.; уміння орієнтуватися в комп'ютерному віртуальному середовищі міжкультурної комунікації фахівців тієї чи іншої сфери.

Щодо безпосередньо іншомовних параметрів, то в лінгводидактиці мовна особистість визначається як багатокомпонентний набір мовних здібностей, умінь, готовності до здійснення мовних дій різного ступеня складності, тобто дій, що класифікуються, з одного боку, за видами мовленнєвої діяльності (говоріння,

аудіювання, читання, письмо), з іншого боку – за рівнем мови (фонетичний, лексичний, граматичний). Знання лексики і граматики, тобто володіння вербально-семантичним кодом, надзвичайно важливе. Найбільша складність полягає в тому, що значення кожного слова чужої мови повинно вбудовуватися не в систему рідної мови, як еквівалент знайомого слова, а в систему іноземної мови. С. Тер-Мінасова стверджує, що вивчаючи іноземне слово, людина ніби виймає шматок мозаїки з чужої, невідомої їй до кінця картини світу і намагається поєднати його з картиною світу, що є наявною в її свідомості і задана рідною мовою [8].

Необхідність перебудови мислення, перекроювання власної, звичайної, рідної картини світу за чужим, незвичайним зразком і є однією з головних труднощів, зокрема психологічних. Тому здатність відтворити дві «мозаїчні картини» належить, на наше переконання, до параметрів вторинної мовної особистості. Лише тоді, коли в когнітивній свідомості особистості будуть відкладені образи, аналогічні тим, якими оперує носій мови, ми зможемо говорити про сформовану вторинну мовну особистість. Однак знання окремих елементів мови – слів, окремих речень, окремих звуків – не може відноситися до поняття володіння мовою як засобом спілкування. Володіння мовою завжди означає здатність брати участь у реальному спілкуванні.

Один з основних параметрів вторинної мовної професійної особистості стосується здатності іноземних студентів здійснювати професійно орієнтоване іншомовне спілкування. Також слід зазначити, що таке спілкування сприяє процесу соціалізації студентів, оволодінню професійними нормами, залученню до професійно-виробничої культури, обліку її специфіки в контексті культури країни та світової культури і т.ін.

Таким чином, кінцеву мету іншомовної професійної підготовки іноземних студентів у немовних вищих освітніх закладах ми вбачаємо в поступовому формуванні вторинної толерантної мовної професійної особистості, готової до професійної міжкультурної комунікації та саморозвитку в умовах глобалізованого інформаційного суспільства. Окреслені нами параметри такої особистості є конкретними віхами на шляху реалізації вказаної мети.

Подальша розробка конкретних параметрів формування вторинної мовної професійної особистості іноземних студентів сприятиме підвищенню ефективності професійно-особистісного розвитку майбутніх фахівців економічного та інших напрямків підготовки.

Литература:

1. Гальскова Н. Д. Теория обучения иностранным языкам: лингводидактика и методика / Н. Д. Гальскова, Н. И. Гез. – М. : Академия, 2008. – 336 с.
2. Голованова Е. И. Профессиональная языковая личность: специфика профессиональных процессов в сфере теории и практики / Голованова Е. И. // Non multum, sed multa: Немного о многом. У когнитивных истоков современной терминологии : сб. науч. тр. в честь В. Ф. Новодрановой. – М. : Авторская академия, 2010. – С. 261–270.
3. Евдокимова М. Г. Проблемы теории и практики информационно-коммуникационных технологий обучения иностранным языкам : [монография] / М. Г. Евдокимова. – М., 2004. – 312 с.
4. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Ком Книга, 2006. – 261 с.
5. Кудрявцева Е. Э. Языковая личность в процессе лингвообразовательной подготовки специалиста / Е. Э. Кудрявцева // Иностранные языки: лингвистический и методический аспекты : межвуз. сб. научных трудов. – Саратов : Педагогический институт СГУ, 2009. – С. 187 – 194.
6. Плехов А. Н. Психологические условия развития вторичной языковой личности преподавателя-лингвиста: дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Антон Николаевич Плехов. – Нижний Новгород, 2007. – 210 с.

7. Седых А. П. Французская языковая личность. Когнитивно-коммуникативный аспект : [монография] / А. П. Седых. – Белгород : ИД «Белгород», 2013. – 244 с.
8. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / Тер-Минасова С. Г. – М. : МГУ, 2005. – 264 с.
9. Хитрик К. Н. Теоретические основы обучения культуре иноязычного речевого общения в специальном языковом вузе (на материале иранской ветви индоевропейских языков) : автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.02 / К. Н. Хитрик. – Москва, 2001. – 43 с.

Николаенко В.В.

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ВТОРИЧНОЙ ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ

Статья раскрывает проблему формирования вторичной языковой личности в условиях неязыкового вуза. Основное внимание автором акцентируется на анализе понятий «языковая личность» и «вторичная языковая личность». Важным компонентом обучения считается приобщение к языковой картине мира его носителей. Автором статьи предлагается подход к обучению русскому языку как иностранному, направленный на формирование поликультурной языковой личности. Отмечается, что критерии сформированности такой личности еще не нашли достаточного освещения в комплексных исследованиях в сфере иноязычной профессиональной коммуникации. В статье также очерчены основные параметры вторичной языковой профессиональной личности.

Ключевые слова: языковая личность, межкультурная коммуникация, иноязычная профессиональная коммуникация, вторичная языковая личность, параметры вторичной профессиональной языковой личности.

Nikolaienko V.V.

PECULIARITIES OF FORMING OF THE SECOND LANGUAGE PERSONALITY AMONG FOREIGN STUDENTS

The article defines the problem of forming of the second language personality of non-language students of higher educational establishments. The author focuses on the analysis of «linguistic personality» and «secondary linguistic personality» concepts. A special attention is given to the value of their comprehension. An attempt to connect these concepts with logical intercommunication is also made. Presented theoretical model is worked out to reflect the process of world picture forming of the second linguistic personality of foreign students. This paper describes the peculiarities of linguistic identity in a foreign language environment, as one of the most important factors in forming and development of a foreign language communicative culture wherethey were implemented in and in a new status – the status of linguistic identity of different socio-cultural environment. Involved students into the language picture of world of native speakers is considered to be the most important component of learning. The author suggested a new approach in learning Russian as a foreign language aimed at the forming of a multicultural language personality. The erticle underlines the idea that the criteria of forming of such a personality hasn't been researched yet properly in the field of foreign language professional communication. The basic parameters of the second language professional personality are also given in the article. One of the main parameters of the second language professional identity refers to the ability of foreign students to perform professionally oriented foreign language communication.

Key words: linguistic personality, intercultural communication, foreign language professional communication, the second language personality, parameters of the second language professional personality.